

הערות והארות על סדר הפרשה

ברכת דוב

משיעורי וכתבי מורנו ראש הישיבה הגרב"ד ליכטשטיין שליט"א

פרשת לך לך תשפ"ז • גיליון קמ"ח • שנה ד'

אבל אם משום זכותא דא"י זכה לכל ההבטחות - א"כ זהו רק בא"י ולא במצרים. וממילא מה שבארנו דווקא נטילת מתנות בא"י הוי סתירה להבטחת "ואברכך", הוא רק אליבא דמ"ד דס"ל דמשום זכותא דא"י זכה אברהם לכל ההבטחות, אבל למ"ד משום שינוי מקום א"א לחלק כן, והבן.

וכשהצעת הדברים קמיה ש"ב הגרי"ז [בן הגרמ"ד] סאלאוויצ'יק שליט"א, אמר די"ל על דרך שבארנו באופ"א במקצת, דמה שהסכים לקבל מתנות מפרעה הוא משום דסבר דזה גופא הקיום להבטחת "ואברכך", משא"כ ליטול משבי המלחמה הוי שכר של כיבוש מלחמה, שהיא ברכה שבאה לו בזכות עצמו והוי סתירה להבטחת 'ואברכך', ודו"ק.

ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (יג, א). כתב הרמב"ן דבא הכתוב להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור לקיחת שרה לבית פרעה, ולא טענו לו - רמיטנו ומתנה בטעות היא, והפטיר הרמב"ן דזהו מעשה נס!

וד' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו (יג, יד). וברש"י: אחרי הפרד לוט - כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו, עכ"ל. וקשה שהרי דיבר עמו גם לעיל (יב, יז) - בזמן שלוט היה עמו, וכבר עמדו בזה מפרשי רש"י עי' בדבריהם. וידידי הגרי"צ גפן שליט"א אמר בזה דבר נאה, דתחילה לא נאמר אלא "וילך אתו לוט" (שם ד) ושם בענין מצינו באמת שדיבר עמו ד'. אבל בהמשך נכתב בלשון אחר - "ולוט עמו" (לעיל יג, א), ומאז באמת לא נזכר שום דיבור מהקב"ה אל אברהם עד שנפרד מלוט. וממילא י"ל דבתחילה שלא היה אברהם ממש עם לוט, רק שלוט הלך ונסרך אחר אברהם - אז לא פרש ממנו הדיבור. אבל בהמשך שכבר היה לוט עמו ממש, אז באמת פרש ממנו הדיבור כל זמן שהיה יחד עם לוט, ודו"ק.

ויצא מלך סדם ומלך עמרה וגו' ומלך בלע הוא צער (יד, ח). צ"ב למה הוצרך לאשמועינן שוב דבלע היא צער אחר שכבר השמיענו הכתוב כן לעיל בתחילת הפרשה (פסוק ב').

ויאמר לו כה יהיה זרעך (טו, ה). צ"ב פיסוק הטעמים שמפסיק בין "יהיה" לזרעך, דלכא' נראה יותר מדוקדק להפסיק בין "כה" ל"יהיה זרעך", ועי'.

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם (יב, ט). י"ל דהגם שהרעב היה אחד מהעשרה ניסיונות מ"מ לא היה דבר רע בעצם, שהרי הרויח רבות כתוצאה מזה - צאן ובקר וכו' כמפורש להלן (יג, ב) "ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב", וקודם לכן היה עני וחסר כל, שהרי בכסף שקיבל מפרעה פרע את כל הקפותיו כמש"כ רש"י (להלן יג, ג לפי פירוש אחד). ולפי"ז לא תקשה מה שבקריאה"ת בשני וחמישי ובשבת במנחה מתחיל העולה שלישי כאן, דאין זה דבר רע בעצם וממילא אי"ז סתירה להדין שאסור להתחיל בדבר רע.

למען ייטב לי בעבורך (יב, יג). פירש"י יתנו לי מתנות. עי' בשפתי חכמים שהקשה דמ"ש ממלחמת המלכים שלא רצה אברהם ליטול מאומה אפילו מחוט ועד שרוך נעל, כמפורש להלן (יד, כב-כג), והטעם שלא רצה פירש"י שם (ד"ה ולא תאמר) דהוא משום שהקב"ה הבטיח להעשירו שנאמר 'ואברכך', לכך לא רצה ליטול כלום. וא"כ צ"ב מאי שנא כאן שהיה מוכן ליטול מתנות מפרעה. ובספר מנוחה וקדושה (חלק שני אות א') ביאר בזה, דלעולם לא הייתה כוונת אברהם להרויח מתנות, רק נתכוין לומר לשרה שאם ישאלוה אחר שתאמר כי היא אחותו - מדוע מצטרף עמה, תישב להם כי הוא - אחיה - הגיע עמה כדי להשיאה, שבכך ייטב לו ע"י שיקבל מתנות מהמחותנים.

אולם בפשוטו משמע דאברהם אכן נתכוון שיקבל מתנות מפרעה, וצ"ב כנ"ל דמ"ש ממלחמת המלכים שמשם לא רצה ליטול מאומה.

ונראה דלכא' לק"מ, שכן לעיל בתחילת הפרשה (יב, א) כתב רש"י וז"ל: "לך לך להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים", עכ"ל. ומבואר בדבריו דהבטחת "ואעשך לגוי גדול" תתקיים דווקא בארץ כנען, ולכא' ה"ה לכל שאר ההבטחות המנויות שם בענין, שכולם יתקיימו דווקא בארץ כנען. לפי"ז ניחא שפיר דדווקא אחר מלחמת המלכים לא רצה ליטול מאומה, משום שהמלחמה היתה בארץ כנען - מקום קיום הבטחת 'ואברכך', ממילא קבלת מתנות ממלך סדם מהווה סתירה לקיום הבטחת "ואברכך". משא"כ מפרעה לא נמנע מליטול מתנות, משום שהיה במצרים וממילא אין בזה שום סתירה לקיום הבטחת "ואברכך", לפי שמקום קיום ההבטחה הוא דווקא בארץ כנען ולא במצרים.

אולם לכא' הדבר תלוי בפלוגתא, שכך שנינו בגמ' (ר"ה ט"ז ב') "וא"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם וכו', וי"א אף שינוי מקום דכתיב 'ויאמר ד' אל אברם לך לך מארצך' והדר 'ואעשך לגוי גדול', ואידך ההוא זכותא דא"י הוא דאהניא ליה", ע"כ. ולמדנו דנחלקו משום איזה ענין נעשה אברהם לגוי גדול [וה"ה שאר ההבטחות], אי משום שינוי המקום או משום זכותא דא"י. והנפק"מ בזה הוא לענין קיום ההבטחות בזמן שירד למצרים מפני הרעב, דאם זכה לכל ההבטחות משום שינוי המקום, א"כ גם במצרים היה ראוי לברכה, דהא סו"ס שינה מקומו.

ויאמר ד' אלקים במה אדע כי אירשנה (טו, ח). בנביא מבואר דחטא אברהם באמרו כן, דכתיב (ישעי' מג, כז) "אביך הראשון חטא ומליצין פשעו בי", ופירש"י: "אביך הראשון חטא - באומרו במה אדע", ע"ש.

ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (טו, יג). וברש"י: כי גר יהיה זרעך - משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה וכו'. בארץ לא להם - לא נאמר בארץ מצרים אלא בארץ לא להם, ומשנולד יצחק (להלן כא, לד) ויגר אברהם וגו', וביצחק (שם כו, ג) גור בארץ הזאת, (תהלים קה, כג) ויעקב גר בארץ חם, (בראשית מז, ד) לגור בארץ באנו, עכ"ל. והיינו דמלידת יצחק היה נחשב שדורים בארץ שאינה שלהם [כמו שתרגם אונקלוס כאן ד"ל לא להם" היינו שאינה שלהם], אף שהיו בארץ ישראל, אלמא דעד שנולד יצחק כן היה נחשב כארץ שלהם. והדבר צ"ת מה נשתנה בזמן שנולד יצחק שנהפכה א"י מארץ שלהם לארץ שאינה שלהם. וגם צ"ב דגם קודם שנולד יצחק קורא הכתוב (להלן יז, ח) לארץ כנען "ארץ מגריך", משמע דגם קודם לכן היה אברהם גר בה אך טרם היתה שלו, ועי'.

ואתנה בריתי ביני ובינך (יז, ב). פירש"י: ברית של אהבה וברית הארץ - להוריש לך על ידי מצוה זו, עכ"ל. ומבואר דבזכות מצוות מילה זוכים לברית אהבה עם הקב"ה ולרשת את הארץ. והנה בביאורה של ברית אהבה זו, הראה מו"ח הגה"צ רבי אברהם ליוואוויץ צוק"ל לדברי רש"י להלן פסוק ז' וז"ל: והקמתי את בריתי - ומה היא הברית להיות לך לאלוקים, עכ"ל. והיינו דבזכות מצוות מילה זכינו לברית שהקב"ה יהיה לנו לאלוקים, וזהו תוכן הכוונה ב'אלוקינו' דהיינו שהקב"ה הוא מיוחד לנו לאלוקים יותר מכל הנבראים.

ואחר שנכרתה ברית זו אין ביד שום אחד מישראל לנתק עצמו מהעם היהודי, אלא כל יהודי - בכל מצב שהוא - לעולם נשאר יהודי! ואם יעלה חלילה על דעתו שבידו להתרחק מהקב"ה, עלול הקב"ה להביא עליו ייסורים וצרות למטרה אחת - שיחזור לכור מחצבתו, בכדי שתתקיים ברית אהבה זו להיות לכם לאלוקים! ^א וכמו שמצינו ביחזקאל (כ, לב-לג) שכלל ישראל חשבו לעזוב את דרך ד' ולהיות עם ככל העמים, והוכיחם הנביא באמרו "והעלה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן. חי אני נאם ד' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלך עליכם", ופי' המצודות: ביד חזקה - ר"ל שיכוף אותם בחמה שפוכה לעבוד את ד', ע"כ. והן הן הדברים דאחר שנכרתה ברית האהבה אי אפשר להתנתק ממנה, ואף אם ח"ו מתרחקים ישראל מהקב"ה, מביא הקב"ה צער וייסורים ע"מ שיחזרו אליו בתשובה וימשך קיום הברית.

ובזה שכתב רש"י דע"י מצוות מילה זוכים לברית אהבה, ביאר מו"ח עוד הא דכתיב בברכת משה ללוי בפרשת 'וזאת הברכה' (דברים לג, ט) "כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו", ופירש"י שם: "כי שמרו אמרתך - לא יהיה לך אלהים אחרים, ובריתך ינצרו - ברית מילה, שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם, והם {שבת לוי} היו מולין ומלין את בניהם", עכ"ל. ואמר מו"ח דלפי"ד רש"י כאן יש לפרש דהכתוב שם נותן טעם - דהא בהא תליא, והיינו דלמה בני לוי 'שמרו אמרתך' - משום ש'בריתך ינצרו', שכן נתבאר שבזכות מצוות מילה זוכים לברית האהבה בין ישראל להקב"ה - שיהיה להם לאלוקים, וממילא שבת לוי שמלו עצמם זכו יותר משאר כל ישראל לברית אהבה זו, ומכוחו גופא לא חטאו בעגל, שכן היו קשורים עם הקב"ה בברית איתנה שהוא להם לאלוקים - הוא ולא אחר.

ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלקים לאמר (יז, א). וברש"י: ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוה"ק נצבת עליו, וזה שנאמר בבלעם נופל וגלוי עיניים, עכ"ל. העיר מו"ח הגה"צ רבי אברהם הלוי ליוואוויץ צ"ל דמרש"י בפרשת כי תשא משמע דרק משום תפילת משה הפסיק הקב"ה להשרות שכינתו על העכו"ם, דכתיב שם (לג, יז) "ויאמר ד' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה", ופירש"י שם: "את הדבר הזה - שלא יושרה שכינתי עוד על אומות העולם - אעשה, ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה, אלא נופל וגלוי עינים, כגון (איוב ד, יב) ואלו דבר יגונב, שומעין על ידי שליח", עכ"ל. משמע דרק משום תפילת משה היה הדיבור אל בלעם במצב של "נפל וגלוי עינים", אבל קודם תפילת משה היה השראת שכינה גם על עכו"ם. ואילו כאן ברש"י משמע דגם בלי תפילת משה היה הדיבור כן עם בלעם משום היותו ערל, ועי'.

ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (יז, ה). וברש"י: כי אב המון גוים - לשון נוסריקון של שמו. ור"ש שהיתה בו בתחלה, שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם - לא זזה ממקומו, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שנתוספה ליהושע, שנאמר (במדבר יג טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, עכ"ל. מבואר כאן ברש"י שארם הוא מקומו של אברהם, ולכא' הוא חידוש דלמה נחשב ארם למקומו, הרי בפשטות אברהם נולד באור כשדים, ורק בהמשך הגיע לחרן [שהיא עיר בארם] כדמשמע לכא' בסוף פרשת נח. שוב העירוני שבאמת נחלקו בזה הראשונים ד"א שאברהם נולד בחרן (ע"י רמב"ן סו"פ נח לעיל יא, כח) ויש חולקין (ע"י מש"כ מהר"ל בגור אריה פרשת חיי שרה כד, ו ויותר בהרחבה בחבורו גבורות ד' פרק ה).

ובמש"כ רש"י שנתרעמה היו"ד של שרי על שנלקחה משמה של שרה, נראה לבאר ענין התערומת בזה, ע"פ דבריו הנודעים של הרמח"ל במסילת ישירים (פרק א'), וז"ל: "כי הנה עליו גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך", הרי דכל הנמצא בבריא זוכה לעילוי גדול אם הוא משמש את האדם השלם. וממילא נתרעמה מאד היו"ד של שרי על מה ששוב לא תשמש להאדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, ולא תזכה עוד להעילוי הגדול לו זכתה עד עתה, דו"ק והתבונן.

ויאמר אלקים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריו לדורתם (יז, ט). מבואר דהברית מיסודה היא עם "זרעו" של אברהם, וי"ל דמשום כך מטבע הברכה הוא "אשר קדשנו במצוותינו וציוונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו", כי חיובנו בברית אינו אלא משום היותנו "זרעו" של אברהם.

ויאמר אברהם אל האלקים לו ישמעאל יחיה לפניך (יז, יח). וברש"י: לו ישמעאל יחיה - הלואי שיחיה ישמעאל, איני כדאי לקבל מתן שכר כזה. יחיה לפניך - יחיה ביראתך, עכ"ל. מבואר שאמר אברהם שני דברים, א. שמספיק לו קבלת השכר על שיש לו את ישמעאל ואינו ראוי לזכות ליצחק שהוא שכר גדול ועצום. ב. ביקש על ישמעאל שיחיה עם יראת שמיים. והנה בסמוך (פסוק כ') השיבו הקב"ה "ולישמעאל שמעתיך" ותרם אונקלוס: "ועל ישמעאל קבלית צלותך". וצ"ב איזה תפילה נתקבלה, דוכי נתקבלו דבריו הראשונים שאינו ראוי לזכות בשכר בדמות יצחק, והרי זכה ליצחק. וגם בקשתו השניה שיחיה ישמעאל עם ירא"ש וכי זו כן נתקבלה, ועי'.

הוכיחו הגר"א על אתר ואמר לו - דע לך כי בשמיים יתבעו אותך מהעון החמור ביותר עד הדרבנן הקל ביותר - באותה מידה שיתבעו אותך, משום שיהודי אינו יכול להפוך לאינו יהודי בשום מצב שהוא. הדברים חחלו לליבו של המשומד עד שפרץ בבכי וחזר בתשובה שלימה.

א. ומסופר שפעם כשהו אדונינו הגר"א בגלות, נקש משומד אחד על דלת האכסניה וביקש מעט י"ש, ואמר הגר"א שיתנו לו אבל בתנאי שיברך קודם שישתה. צחק המשומד הרי אני עובר על החמורות שבחמורות וכי נפק"מ היא אם אברך או לא אברך,